

СИСТЕМА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ У РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ВЧЕННЯХ КИТАЮ ТА ЯПОНІЇ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Говорячи про культурно-ментальні особливості китайців та японців, ми звертаємо увагу передусім на такі форми їхньої суспільної свідомості, як колективізм, розвинуте почуття приналежності до сім'ї, повага до старших та своїх предків. Сьогодні можна спостерігати певні ознаки цих форм, в яких відображається вплив морально-етичних принципів релігійно-філософських вчень Далекого Сходу на формування суспільної свідомості. До цих вчень належать даосизм, конфуціянство, буддизм та синтоїзм. Саме вони, насамперед, справили великий вплив на світогляд, свідомість, культуру, ментальність тощо багатьох народів Азійсько-Тихоокеанського регіону і, зокрема, Китаю та Японії. Можна навіть стверджувати, що в основоположних ідеях даних вчень втілюється сутність культур цих країн. А їхні морально-етичні принципи є одним з визначальних чинників формування суспільної свідомості, адже ці принципи створюють певні засади, на яких формується і діє суспільство, а також норми й правила, за якими організується буття людей. Саме тому метою даної роботи є спроба виявити ці норми та представити їх як елементи системи морально-етичних принципів, що виступає головним чинником формування суспільної свідомості.

Конфуціянство

В основі цього релігійно-філософського вчення лежить створений Конфуцієм ідеал досконалої високоморальної людини *цзюньцзи* (君子), яка прямує шляхом Неба (як взірцем самовдосконалення) та якій мають бути притаманними дві важливі, на думку мислителя, якості: гуманність та почуття обов'язку. Гуманність *жень* (仁) містить в собі скромність, стриманість,

безкорисливість, любов до людей, шанобливе ставлення до старших тощо. Що ж до почуття обов'язку і (義), то воно розуміється як моральне зобов'язання, яке гуманна людина добровільно бере на себе. Крім того, мислитель є автором і низки інших принципів, за якими формувалась людина як носій чеснот, що відповідали вимогам конфуціянської моралі. Зокрема, такі, як прямота, постійність, стриманість, хоробрість, готовність до самопожертви, вірність принципам та традиціям, щирість тощо. Дотримання цих принципів було обов'язком шляхетної людини. Апелюючи до такого соціального ідеалу, Конфуцій сформулював теоретичні основи того соціального порядку, який він хотів бачити в Піднебесній, а саме — дотримання в суспільстві чіткого ієрархічного порядку, де кожен знає своє місце і робить те, що повинен і вміє робити.

Одним з важливих принципів організації суспільства та управління ним була вимога суворого підпорядкування молодших старшим *сяо* (孝), в основі чого лежить традиція шанобливого ставлення до культу предків. Смісл принципу *сяо* — служити батькам за правилами *лі* (礼), поховати їх та приносити жертви їхнім душам також за цими правилами. За Конфуцієм, сім'я вважалась серцевиною суспільства, інтереси сім'ї стояли вище інтересів окремої людини [4]. Для Конфуція сім'я була малою державою, а держава — великою сім'єю, тобто єдиною родиною, за межі якої було неможливо вийти. Згідно з *сяо*, діти повинні не лише визнавати і поважати волю батьків, вірно служити їм, а й всім серцем любити їх. Конфуцій учив, що краще померти, ніж відмовитися шанувати батьків.

Отже, роблячи попередні висновки, ми можемо виділити такі основні морально-етичні принципи конфуціянства: наслідування ідеалу досконалої високоморальної людини *цзюньцзи*, що відповідало принципу наслідування шляху Неба як способу самовдосконалення, тобто набуття вищих чеснот гуманної людини.

Даосизм

Даосизм виник в чжоуському Китаї майже одночасно з вченням Конфуція у вигляді самостійної філософської доктрини з розвинутою системою морально-етичних принципів. Однак слід зазначити, що, попри наявність суттєвої різниці між основоположними ідеями конфуціянства й даосизму, існує і низка даоських морально-етичних норм, про які можна сказати, що вони схожі з конфуціянськими.

У центрі даоської доктрини лежить вчення про велике *гао* як всезагальний закон буття, або абсолют. За визначеннями Лао-цзи (засновника даосизму) *гао* є скрізь і у всьому, воно безмежне і вічне. Його ніхто не створював, але все походить від нього. Його не можна побачити і почути, воно невичерпне й постійне, безіменне і безформне, воно дає життя всьому на світі (навіть Небо є створінням *гао* й наслідує його), а тому ціллю і змістом людського життя, за Лао-цзи, є пізнання *гао*, злиття з ним.

Даосизм ставить за мету розкрити перед людством таємниці світобудови, розв'язати проблеми життя і смерті. Центральним питанням даоського вчення є ідея довголіття та безсмертя людини на шляху пізнання *гао*. Однак реалізація цієї ідеї вимагає від адептів набуття ними певних моральних якостей, наприклад, здійснення добрих вчинків, відмови від експлуатації людиною людини, дотримання гармонії стосунків між людьми, повернення до культу простоти і натуральності, злиття з природою, а також дотримання багатьох інших норм, зафіксованих у каноні «Дао де цзін».

Серед основних морально-етичних принципів даоського канону можна виділити прагнення простоти (на шляху самовдосконалення, тілесного і духовного безсмертя). Задля досягнення бажаної мети потрібно дотримуватись 5 основних заборон: не вбивати, не пити вина, не обманювати, не красти, не чинити перелюбу, а ще й дотримуватись 10 добродійних правил: поважати батьків, бути відданим їм, підкорятись наставнику/вчителю, співчувати всім істотам, допомагати людям у біді, наставляти нерозумних людей, зводити мости, саджати дерева, будувати криниці [4].

Проводячи паралелі з конфуціянським вченням, можна побачити спільність певних морально-етичних норм даосизму та конфуціянства, наприклад, положення про самовдосконалення людини, обов'язковість набуття такої добродійності, як гуманність, що має проявлятися у формі любові до людей та безкорисливості вчинків тощо, що походить від волі Неба, шлях якого як вищий зразок наслідує гуманна людина.

Буддизм

Основоположним принципом буддизму є відхід від реальності через досягнення адептом рівня «чистої свідомості». Буддизм проповідує зречення від пристрастей, які позбавляють людину душевного спокою. Буддист прагне виходу з так званого кола сансари (матеріального, чуттєвого світу) і ставить за мету досягти

стану нірвани. Адже згідно з вченням Будди, сансара — це лише ілюзорний світ, а нірвана світ істинний. Центральною ідеєю буддистського вчення є добровільна відмова людини від бажань, а отже, позбавлення від страждань. Однією з головних причин неможливості відмовитись від бажань є прив'язаність людини до життя, страх перед смертю. Об'єктом буддистського вчення є внутрішній/духовний світ людини, який має створюватись через дотримання багатьох морально-етичних принципів. Наприклад, бути відданим своїм рідним, друзям, любити людей як самого себе, розвивати розумові здібності і виховувати в собі високі моральні якості, бути толерантним та милосердним до всього живого.

Сінто

Слід зазначити, що японська автохтонна релігія сінто (神道 — «божественний шлях») не має такої системи чітко прописаних морально-етичних норм, як даосизм, конфуціанство та буддизм, адже не існує жодних церковних канонічних книг з сінтоїзму. Однак, у текстах міфів, що зібрані в історичних хроніках «Кодзікі», можна все ж таки зустріти певні морально-етичні принципи, на яких базується ця релігія. До головних з них належать: колективізм (приналежність до певної громади), шанобливе ставлення до старших, батьків, культ предків, а також настанова йти шляхом богів сінтоїстського пантеону тощо.

Отже, нами зроблено стислий опис морально-етичних норм кожного з релігійно-філософських вчень Китаю та Японії. Зведення цих принципів у нижчеподаній таблиці дає можливість побачити співвідношення в синкретизмі даних вчень.

У лівому крайньому стовпчику таблиці подано перелік головних морально-етичних принципів чотирьох вищезгаданих вчень, а на перетині горизонталей та вертикалей — наявність цих принципів у тому чи іншому вченні.

Порівняльна таблиця

	<i>Конфуціанство</i>	<i>Даосизм</i>	<i>Буддизм</i>	<i>Сінтоїзм</i>
Прагнення самовдосконалення	+ Наслідкування шляху Неба	+ Досягнення тілесного та душевного безсмертя на шляху <i>dao</i>	+ Прагнення стану нірвани через відмову від бажань	+ Наслідкування шляху богів

	Конфуці- янство	Даосизм	Буддизм	Сінтоїзм
Пошанування старших	+	—	+(не займає центрального місця у вченні)	+
Культ предків	+	—	—	+
Гуманність	+	+	+	+
Почуття обов'язку відповідальності	+	—	—	+

Висновки

Як було зазначено у вступній частині цієї роботи, особливими властивостями китайського та японського суспільств є переважання у суспільній свідомості народів цих країн почуттів колективізму, приналежності до сім'ї, поваги до старших та своїх предків. Це вказує на те, що в буддизмі, конфуціянстві, даосизмі та сінтоїзмі є низка спільних ідей, які сприяли вкоріненню цих почуттів у свідомості китайців та японців як носіїв традицій далекосхідної культури. Адепт будь-якого з цих релігійно-філософських вчень, знайомлячись з новою релігією, «наштовхувався» на ті самі ідеї, а саме пошанування старших, наслідування сімейних традицій, гуманність, почуття обов'язку перед громадою, підкорення їй, які постали чи не найголовнішими чинниками формування суспільної свідомості народів цих країн.

Часом ми, європейці, намагаємося збагнути, чому в тих суспільствах усе так злагоджено діє — від повсякденних речей до міжлюдських стосунків, політичної культури, політичної системи тощо. Аналізуючи національні особливості організації буття й життєдіяльності японців і китайців, ми доходимо висновку, що у них усе так добре через те, що люди живуть як у одному великому вулику, у «великій сім'ї», де кожен добровільно діє для спільного блага. Важко погодитись з тим, що така спільність є чимось негативним, однак для нас, українців вона навряд чи зможе стати взірцем для наслідування. Адже європейський спосіб мислення, на нашу думку, зосереджений не на почуттях колективізму, відданості громаді, а навпаки — в ньому дух індивідуалізму, до певної міри особистісного егоїзму, і «на майдані» ми опиняємося лише тоді, коли це зачіпає нас особисто і наші власні інтереси.

Глобалізаційні процеси руйнують кордони між державами, спрямовані на встановлення діалогу культур, однак не завжди цей діалог може бути можливим – ми різні, у нас різні способи мислення, нам важко зрозуміти навіть те, що, наприклад, наша повага до батьків і пошанування батьків японцями є кардинально різними. Не хотілося б стверджувати, що наша культура чи культура Сходу, наша форма суспільного буття чи організація суспільств Китаю або Японії є кращими чи гіршими. Таке порівняння не сприятиме пошукові шляхів до можливих форм діалогу між різними людьми та різними культурами. І все ж таки, відмовляючись від банального порівняння, з метою встановити, що «хороше», а що «погане», ми можемо і маємо зосередитися на аналізі й виявленні особливостей традиційних культур Далекого Сходу, властивостях світогляду та суспільної свідомості народів цього регіону з метою використати отримані знання для взаєморозуміння, духовного взаємозбагачення тощо.

На нашу думку, перейняття українцями певних морально-етичних принципів релігійно-філософських вчень Китаю чи Японії, наприклад, пошанування старших, було б позитивним явищем, однак автор цієї статті мало вірить у те, що культурні цінності східних суспільств можуть успішно засвоюватись європейцями, навпаки, зараз спостерігається зворотний процес, коли японці та китайці переймають західні, часто руйнівні для їхньої суспільної свідомості цінності. І хтозна, можливо, вже через декілька десятків років ті незмінні і сталі елементи суспільної свідомості японців та китайців, що існували впродовж тривалого часу, зазнають суттєвих змін, і обов'язок підкорення громаді бачитиметься цим народом таким самим дивним та неприродним, як автору цієї статті.

Література

1. Арвон А. Буддизм. – М.: Астрель, 2005. – С. 20–30.
2. Лу Куань Юй. Даосская йога, алхимия и бессмертие. – СПб.: Петербургское востоковедение, 2004. – С. 5–15, 309–317.
3. Конфуцианство в Китае / Бокщанин А. А., Кобзеев А. И. – М.: Наука, 1982. – С. 3–35, 175–204.
4. Конфуций и его учение. – Пекин: Синсис, 1995. – С. 1–24.
5. Конфуций. Суждения. Беседы. – М.: Оникс, 2004.
6. Накорчевский А. Синто. – СПб.: Петербургское востоковедение, 2003.
7. Юрчук В. В. Буддизм. – Минск: Современное слово, 2004. – С. 9–11, 207–215.